

ברכת התמיד – נתבארה בב"ב צה-צו.

על החומץ ועל הגובלות (– תמרים שנכמרו בחמה ונפגמו. רש"י. ויש פירושים נוספים: ע' בספר ערוך 'כמר'; פיה"מ לרמב"ם; ר"ש ורא"ש ריש דמאי) ועל הגובאי – אומר 'שהכל'. רבי יהודה אומר: כל שהוא מין קללה אין מברכים עליו.

א. יש מפרשים שרבי יהודה לא נחלק אלא על חומץ ונובלות שהם דברים שהיו טובים ונתקלקלו, אבל על הגובאי לא נחלק (ע' פירוש אחד בתר"י). וי"א שנחלקו בכולם (ע"ש ובפיה"מ לרמב"ם ורע"ב).

הלכה כחכמים שמברכים (פירוש המשניות לרמב"ם; או"ח רד, א).

ב. עי' חדושי אגדות מהרש"א להלן נו: שפגי תמרה וכפניות אין מברכים עליהם לפי שאין הגוף נהנה מהם. וצ"ב. וע"ע חילוקי דינים בשו"ת ר"י מסלוצק ה.

פ. פירות שנשרו מן העץ והריהם הפקר לכל, ועשאה גורן – מה דינם בתרומות ומעשרות?

תמרים שהשירתן הרוח מהעץ והרי הן הפקר, אעפ"י שפטורים מן המעשרות, אם עשאה גורן – הוקבעו למעשר (מדרבנן, שהרואה אומר פירות ארצו הם. עפרש"י), וכדין לקט שכחה ופאה שעשאה גורן [בשדה ולא בעיר. ע' סוטה מג: רמב"ם תרומות ב, ט].

הוא הדין למפקיר תבואתו וחזר וזכה בה, אם עשאה גורן, אפילו בעיר – חייבת מדרבנן [שההפקר אין לו קול. רדב"ז] (עפ"י השגות הראב"ד תרומות ב, יב). וכן הדין בכל מיני פירות שהם בחזקת הפקר ועשאה גורן (עפ"י פאת השלחן יח, יח, ע"ש שבאלו דוקא בשעשה גורן בשדה חייב ולא בעיר, כדין לקט שכחה ופאה).

הלוקח פירות אלו מעם הארץ אינו צריך לעשר, שהם מפירות שהקלו בהם חכמים בדמאי.

דף מא

פא. א. היו לפניו פירות שונים שברכותיהם שוות – על מה יברך?

ב. היו לפניו מינים שאין ברכותיהם שוות – כיצד יברך?

ג. דברים הנאכלים בתוך הסעודה ולאחריה – האם טעונים ברכה לפניהם ו/או לאחריהם?

ד. השותה יין ושאר משקים – מה הוא מברך?

ה. מה דינו של השותה יין ושאר משקים בסעודתו?

א. היו לפניו כמה מינים שברכותיהם שוות (והוא רוצה לאכול מכולם, ואין אחד טפל לחברו); רבי יהודה אומר: אם יש ביניהם מין משבעת המינים – מברך עליו [ואעפ"י שהאחר חביב עליו יותר]. וחכמים אומרים: מברך על איזה מהן שירצה, שחביב עדיף.

אם שניהם חביבים עליו בשוה, גם לפי חכמים יברך על מין שבעה (עפ"י הר' שמעיה בתוס'. וכן מדויק מרש"י בד"ה דאמר. וכן פסקו המג"א ועוד).

היו שניהם משבעת המינים, מברך על המוקדם בפסוק (לחכמים, רק אם שניהם חביבים עליו בשוה). כן אמר רב יוסף ואיתימא רבי יצחק [ודלא כר' חנן, שלדבריו אין הכתוב הזה עוסק בחשיבות כל מין ומין (עפ"י רש"י)]. וי"א שלפי המסקנא אין הכרח שר' חנן חולק. והסביר רב המנונא, שכל הקודם לארץ – קודם לברכה.

- א. אם שניהם קרובים לארץ בשוה – הקודם לארץ הראשונה קודם לברכה. הלכך סדר הקדימה בפירות הוא זה: זית, תמר, גפן, תאנה ורמון (כ"ג עפ"י תוס'; טור ורמ"א).
- וכתבו הפוסקים שלעולם מיני מזונות קודמים [נ' המוציא' קודם לברכת 'מזונות'], הלכך מעשה קדרה או מאפה מכל אחד מחמשת מיני דגן קודמים לכל (הכרעת המשנ"ב דלא כמג"א וט"ו, אלא גם מזונות משעורים או משיפון וכו' קודמים לזיתים, הגם שהזיתים ראשון ל'ארץ' בתרא), אחר כך יין (והוא קודם לזיתים ותמרים, לפי שקובע ברכה לעצמו), ואח"כ זית, תמר, ענבים, תאנה ורמון.
- הכוסס חטה שמברך עליה 'האדמה', אין בה קדימה על ברכת 'העץ' של פרי אחר (רשב"א), ויקדים החביב עליו. ואם שניהם שוים בחביבות, יש אומרים שיקדים החטה מפני שקודמת בפסוק (עפ"י מג"א) וי"א כיון שאין ברכותיהם שוות איזה שירצה יקדים (עפ"י בהגר"א. ע' משנ"ב סקכ"ז). ומ"מ אם החטה חביבה עליו יותר יקדים לברך עליה (עפ"י סדר ברכות הנהנין להגר"ז י"א).
- ב. רוב הפוסקים נקטו כרבי יהודה שמין שבעה עדיף, והקודם ל'ארץ' קודם לברכה. ואפילו הוא אינו שלם והאחרים שלמים וגם חביבים יותר – יקדים מין שבעה (אחרונים). ואולם הרמב"ם פסק כחכמים שהחביב עדיף (וכ"ד רה"ג, הראב"ה, האשכול, או"ז והרא"ה).
- ג. פירות שאינם משבעת המינים – יברך על החביב עליו יותר. ואם הפרי האחר הוא שלם – יברך על השלם (עפ"י מגן אברהם, מובא במשנ"ב).
- ד. הגדרת 'חביב'; יש אומרים: מה שהוא רוצה עתה יברך עליו, כפשטות לשון המשנה (עפ"י רמב"ם). ויש אומרים: מה שחביב עליו כרגיל, אעפ"י שעכשו הוא חפץ במין השני (רא"ש תר"י ועוד). וכתב המשנ"ב שכן היא דעת רוב הפוסקים וכן עיקר להלכה, עכ"פ לבני אשכנז. ואולם המברך על מה שחביב עליו עתה, יש לו על מי לסמוך (וע"ע בבאה"ל ריא ד"ה וי"א).
- ב. היו לפניו כמה מינים שאין ברכותיהם שוות, ואין האחד טפל לחברו (ובא לאכול מכולם) – מברך על כל מין ומין בנפרד.
- ואינו נפטר בברכה אחת אפילו היא כוללת את המין השני, כגון שברך 'בורא פרי האדמה' הכוללת אף פירות העץ. ואולם אם כיוון במפורש לפטור – הכרעת הפוסקים היא שיצא (שו"ע ר"ב. וכ"מ בב"ח רטז ד"ה ויראה). ויש חולקים (ע' בשע"ת ובסידור הגר"ז. ובשו"ע שלו ר"ב, סתם שיצא. ובמשנ"ב (סק"י) כתב שטוב יותר להימלך ולא לאכול פרי העץ מיד אלא לאחר זמן).
- איזו ברכה מקדים; לדעת עולא יברך על מה שירצה (כפירוש הרי"ף ועוד), ואפילו האחר ממין שבעה וזה אינו ממין שבעה. ונחלקו בדבר זה ר' אמי ור' יצחק נפחא; אחד מהם אמר כעולא, ואחד אמר שנחלקו בדבר רבי יהודה וחכמים האם החביב עדיף או מין שבעה עדיף.
- א. כן פרשו הרי"ף הרמב"ם והרא"ש. וכן דעת הגר"א. ויש מפרשים שלעולא יברך על החביב עליו (רה"ג, תוס' וסמ"ק). ויש שכתבו על מין שבעה (עב"י וב"ח ריא עפ"י המרדכי).
- ב. כתבו התוס' ושאר פוסקים (עפ"י הסוגיא לעיל לט.). שזה אמור רק בפירות, כגון העץ והאדמה, אבל בדבר שברכתו 'שהכל' – לעולם יקדים את ברכת הפרי שהיא פרטית, ואעפ"י שהמין האחר חביב עליו.
- ג. להלכה, דעת בה"ג שאם שניהם אינם ממין שבעה [או אם שניהם מין שבעה. רש"ל. וצ"ע, דלכאורה יש להקדים את הקודם ל'ארץ'] – ברכת 'העץ' קודמת ל'האדמה', גם אם מין האדמה חביב עליו יותר. ואם אחד מהם ממין שבעה, אפילו ברכתו 'האדמה' (כגון קליות) יקדימו לברכת פרי העץ של זה שאינו ממין שבעה.

ואולם שאר פוסקים סוברים שכל שאין ברכותיהם שוות יש להקדים מה שירצה, ויש אומרים להקדים את החביב עליו יותר. והכריע המשנ"ב להקדים החביב, ואפילו ברכתו 'האדמה' ואינו משבעת המינים. אך אם שניהם חביבים עליו בשהו, יקדים לברך על מין שבעה. ואם שניהם אינם ממין שבעה – יקדים לברך 'העץ'.

ד. היה האחד חביב והשני שלם – כתב בדרך החיים שיקדים את השלם. וצריך עיון (שער הציון ריא,ה).

ג. דברים שמלפתים בהם את הפת; לדעת הכל פטורים מברכה שהרי הם טפלים לפת.

דברים הבאים מחמת הסעודה, בתוך הסעודה, ואין מלפתים בהם את הפת; לפרש"י, אפילו באים למזון ולשובע טעונים ברכה לפנייהם ולא לאחריהם, לרב פפא. ועוד פסק רש"י בתשובה אודות יין שבתוך הסעודה, שצריך לברך אחריו ברכה אחרונה.

ואולם התוס' (כאן ובפסחים קג) ושאר פוסקים חולקים וסוברים שכל דבר הבא מחמת הפת, כלומר שרגיל לבוא בתוך הסעודה ובגללה הוא בא – פטור מברכה, גם אם אין מלפתים בו את הפת.

פירות שהובאו בסעודה (ואינם באים לשובע אלא למתק וכדו'. ערא"ש; או"ח קעז,ג); לדברי רב הונא ורב נחמן, מברך לפנייהם ולא לאחריהם (שנפטר בברכת המזון). לרב ששת, מברך לפנייהם ולאחריהם. לר' חייא, פטור מלברך.

לפרש"י, רב פפא מסיק להלכה שטעונים ברכה לפנייהם ולאחריהם. ואילו התוס' מפרשים שמברך לפנייהם ולא לאחריהם, וכרב הונא ורב נחמן (וכן הסכמת הפוסקים או"ח קעז. ואפילו היו הפירות לפניו בשעה שברך על הפת. ואפילו היו מבושלים – אין הפת פוטרם. מג"א).

א. גם על פירות הבאים בתחילת הסעודה יש לברך לפנייהם, כל שאינו מלפת בהם את הפת ממש וגם אינם עיקר סעודתו אלא שבאים לתענוג לעלמא, או אף אם באים לסייע מעט לתאבון (עפ"י שבט הלוי ח"ו כא. וכעין זה מובא בפוסקים (תקפג) לברך על התפוח בדבש, הגם שאוכלו אחר ברכת 'המוציא'). ואולם יש פוטרם משום שבאים לגרר התאבון (ע' דברי חכמים סעיף 137).

וע"ע בשבט הלוי שם, שיש מקום לצדד שפירות הבאים לתענוג בעלמא ואין להם שייכות לסעודה כלל – מברך עליהם ברכה אחרונה.

ב. ירקות חיים הנאכלים בסעודה; אם אינם באים כדי לגרר תאות המאכל – טעונים ברכה [ואין בכלל זה סלט ירקות חיים, שאין מברך עליו. אור לציון ח"ב מו,טז], אך אם אוכלם עם בשר וכדו' אינו מברך עליהם (עפ"י משנ"ב ועוד).

פת הבאה בכסנין – מברך לפנייהם ולא לאחריהם (רב ששת. ומסתבר שרב הונא ורב נחמן אינם חולקים, אבל לר' חייא פטור מלברך). רש"י מפרש שמדובר לאחר ברכת המזון, ופטור מברכה מעין שלש מפני שאכילתה מועטת, אבל מברך 'בורא נפשות'. והתוס' תמהו על כך מדוע ייפטר מברכת מעין שלש הלא הוא מין דגן. ופרשו שמדובר לפני ברכת המזון ודין פת הבאה בכסנין כפירות, לברך לפנייהם ולא לאחריהם.

א. דוקא על 'פת הבאה בכסנין' אליבא דכולי עלמא (שממולא, ונילוש מיני מתיקה, ודק ופריך), אבל דבר שאיננו בגדר זה כגון מיני מזונות שנילושו בדבש ומי ביצים, או מיני מזונות קשים דקים – לא יברך לפנייהם הגם שאוכלם לקינוח. ובחיי-אדם כתב שלכתחילה ראוי לכוין לפטרם בברכת 'המוציא' שבתחילת הסעודה. והאוכל מיני מזונות ממולאים בפירות וכדו' – המברך עליהם בתוך סעודתו לא הפסיד (עפ"י באה"ל קסח,ה. ובאור לציון (ח"ב יב,י) כתב שאין לברך אלא על 'פת הבאה בכסנין' לכל הדעות, כגון ופלים או עוגה הנקראת בקלאו'ה).

ובשו"ת שבט הלוי (ח"ג ע"ג) כתב שאין לברך על פת הבאה בכסנין שבסעודה, לחוש לדעת כמה מן הראשונים. ועכ"פ אין לאכלם מספק.

ב. מיני מתיקה הבאים בתוך הסעודה, כגון גלידה וכד' – צריך לברך עליהם, 'והרבה טועים בזה' (שבט הלוי ח"א רה). ואולם בשו"ת אור לציון (ח"ב יב, יג) כתב שגלידה העשויה משאר נוזלים חוץ מחלב, כיון שדינה כמושקה אין לברך לפניה בסעודה.

דברים הבאים לאחר הסעודה; אמר רב פפא: טעונים ברכה לפניהם ולאחריהם.

א. פרוש התוס' דהיינו לאחר שמשכו ידיהם מן הפת, ובין דברים הרגילים לאכלם בתוך הסעודה ובין דברים הבאים לקינוח. ויש אומרים דוקא בדברים שאינם רגילים לבוא אלא לקינוח סעודה ולמתיקות, אבל בשר ודגים ודייסא, אפילו באו בסוף הסעודה אינם טעונים ברכה לאחריהם (עפ"י רשב"א). והרמב"ם (בתשובת פאר הדור קלג) כתב שדבר הבא להמתיק הפה הוא הנחשב 'בא מחמת הסעודה' ולא יברך עליו [לא לפניו ולא לאחריו], משא"כ שאר אכילות כגון פת הבאה בכסנין – מברך עליה תחילה וסוף.

ובמשנ"ב (קעז, ב ע"ש בבאה"ל) יצא לחלק (עפ"י כמה ראשונים) בין בשר ודגים שמברך לפניהם ולאחריהם, ובין מיני דייסה ומעשה הקדרה ממיני דגן שאין לברך עליהם אף לאחר עקירת שלחן. וכתב שנכון לכיין במפורש לפטרם בברכת המזון.

ובחזו"א (כו, ב דו) צדד שאם לא התחילו באכילת פירות, אין מינים הללו טעונים ברכה לא לפנייהם ולא אחריהם. וכן פקפק בחילוק שבין בשר לדייסה. וכתב עוד (בסק"א) להסתפק בפת הבאה בכסנין, האם טעונה ברכה מעין שלש או נפטרת בברכת המזון. ובדעבד, ודאי ברכת המזון פוטרתה.

ולענין יין שלאחר הסעודה נחלקו הראשונים אם לברך אחריו או נפטר בברכת המזון (עריש"א ותורא"ש; ארחות חיים הל' ברכה"מ). ולכל הדעות אם נתכוין בברכת המזון לפטרו – יצא (ע' באה"ל רת, יז).

ב. מדברי הרמב"ם (בהלכות ברכות ד, יא ובשו"ת פאר הדור קלג) נראה שדין זה שייך אף לאחר זמן הגמרא, כל שגמר לאכול הפת ואוכל דברים אחרים. ואולם התוס' ועוד פוסקים כתבו שעתה אין דין זה נוהג אצלנו, כי אין דרכנו למשוך ידינו מן הפת עד לאחר ברכת המזון. אמנם בסעודות גדולות שרגילים לערוך השלחן בסוף הסעודה במיני פירות וכדומה וכבר אין אוכלים פת, ישנה מחלוקת בין הפוסקים אם נחשב הדבר כעקירת שלחן שהיתה נוהגת בזמן הגמרא (עפ"י באור הלכה קעז, ב). ואילו בכף החיים נקט לעיקר שאפילו מסירים השלחן ומביאים שלחן אחר עם מיני פירות, אין הדין כדברים הבאים לאחר המזון. וכתב שלכתחילה יש להביא גם פת ולכוין שלא למשוך ידיו מן הפת.

ובשו"ת שבט הלוי (ח"א רה) כתב שבסעודות גדולות וכדומה, שנוהגים לפעמים להסתלק מן הסעודה ולשמח חתן וכלה, ומסלקים הכל מעל השלחן, וגם עוקרים לעתים כמה שלחנות, צ"ע להקל בזה, והיה צריך לברך לפנייהם ולאחריהם. וכן כתב בשו"ת אור לציון (ח"ב יב, יג) שצריך לברך ברכה אחרונה על פירות כגון זה שמסלקים השלחנות, אך לא על משקים ומיני מזונות.

ד. רבי חייא אמר: יין פוטר כל מיני משקים.

א. פרשו התוס': לפי שהוא משקה חשוב, ראש לכל המשקים, הלכך כולם טפלים לו לברכה. ואפילו שלא בשעת סעודה אינו מברך על שאר משקים, כי נפטר בברכת היין, ואולם אין הלכה כר' חייא, כשם שאין הלכה כמותו לענין פת במה שאמר שפוטרת כל מיני אכלים, אפילו פירות.

אולם הרא"ש ושאר פוסקים כתבו שהלכה כר' חייא לענין יין, שפותר כל מיני משקים.

ב. כתבו ראשונים שאין היין פותר שאר משקים אלא אם קובע עצמו לשתיית יין (עפ"י רשב"א; מרדכי קלו), ולא אם שותה מעט יין לצורך מצוה כגון קידוש והבדלה ושותה משקים הרבה אחר כך (עפ"י שו"ע הגר"ז קעד, ד). אך אם שאר המשקים היו מונחים לפניו כשברך על היין, או שהיה בדעתו לשתותם – היין פותרם אפילו לא קבע עצמו ליין (עפ"י משנ"ב). ודעת החי"אדם שלעולם אין היין פותר שאר מיני משקים אלא אם קובע למשוך עצמו ביין, ולא בשותה כוס אחד או שתיים, ואין כן הכרעת שאר הפוסקים. ואולם נראה שאם טועם מעט יין, פחות ממלא לוגמיו – יש להסתפק אם פותר שאר משקים בזה אם לאו. ולדינא צריך עיון (עפ"י באור הלכה קעד, ב. ובספר בית ישי (סה הערה ט) כתב להסכים עם דברי הדרך-החיים שאפילו בטועם כלשהו פותר שאר משקין, לפי שבירך והודה על היין שהוא המשקה החשוב ושוב אין מקום להודות על משקים הפחותים ממנו, ע"ש מלתא בטעמא).

ג. יש סוברים שפת ויין אינם פותרים את המים אלא אוכלים ומשקים המזינים (ע' שלטי הגבורים בשם י"א). ואין כן דעת כל שאר הפוסקים.

ה. יין הבא בתוך הסעודה אינו נפטר בברכת הפת, לפי שגורם ברכה לעצמו.

שאר משקים; אמרו ר"י ורבנו תם: כיון שבאים מחמת הסעודה, כדי לשרות המאכל או לפי שאין אכילה ללא שתיה – אין מברכים עליהם, ודלא כמחזור ויטרי שכתב לברך על המים בכל פעם ופעם ששותה בסעודה מפני שאינם באים מחמת הסעודה והוי כנמלך. שתי הדעות הובאו בשו"ע. וכתב הרמ"א שהעיקר כסברה ראשונה. ולענין שתיית משקה חריף, נחלקו הדעות אם צריך לברך אם לאו, כיון שהוא בא בעיקר לעורר תאות האכילה. והרוצה להסתלק מן הספק ישתה מעט קודם הסעודה בברכה על דעת לשתות גם בסעודה. והעולם נהגו להקל ויש להם על מה שיסמוכו (עפ"י משנ"ב קעד סקל"ט ובשעה"צ).

שתייה חמה בסוף הסעודה; המגן-אברהם כתב שעל קפה שחור שנועד לסייע בעיכול המזון – מברך לפניו. וכ"כ בסידור ריעב"ץ ובחיי אדם ובקיצור שלחן ערוך (מג, ז). ואילו המשנ"ב (קעד סקל"ט) מפקפק בדבר, וכתב שנכון שיברך על דבר מתיקה ויכוין לפטור את המשקה. (ויש מחלקים בין סוגי השתיה, אם באה להזין או לעכל המזון / לקינוח. וע"ע פרטים נוספים באורה משפט לט; דברי חכמים 136).

מים שבושלו בהם פירות, או שנישורו בתוכם – מברכים עליהם בתוך הסעודה ואין דינם כשאר משקים, לפי שדינם כדין הפירות. ואפילו לפי שיטות הראשונים שברכתם 'שהכל' (וכן ראוי לנהוג), אעפ"י מברך עליהם בתוך הסעודה (עפ"י באור הלכה רב, יא. וצ"ע בדבר, ועכ"פ נראה לכאורה שאם שותה בתוך הסעודה ממש ולא כקינוח, אין לברך עליהם).

שיעורי תורה, מהתורה או מהלכה – ע' בסוכה ה-ו.

דין הנכנס עם כלים לבית המנוגע – נתבאר בחולין עא.